نەتەوەو زمانی کوردیی: دایگلۆسیا یان جووتستانداەرد!

کامیار سابیر

بەشی یەکەم:

ئەم باسە، لە گرنگیی ستاندەرایزی زمانی کوردیی لەهەلومەرجی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و کولتووریی کوردستانی باشوور دەکۆڵێتەوە. لە کوردستانێکدا، کە زمانی کوردیی تەواو دایگلۆسیا diglossia بووەتەوە، لەزمانناسییدا ئەم دایگلۆسیایە کاتێ بەکاردەهێنرێ ئەگەر لەهەرێمێکدا زمانێکی پرێستیژی prestige باڵا لەکاردا بێت، لەلاتەنگەشەوە زاراوەیەکی لۆکاڵیی خەریکی بەردەفرکێ بێ (Walters 1996) . لە هەلومەرجی کوردستاندا، زمانی کوردیی زمانێکی دایگلۆسیایە، لەکاتێکدا، ئەم پارچەیەی کوردستان، کە بەپێی ستاندەردە نێودەوڵەتییەکان باکووری عێراقە، بە قۆناغێکی زۆر ستراتیژیی و تیژتێپەڕ(بەبەراورد بە دەیان ساڵ لە سەرگەردانی بزوتنەوەی سیاسیی کورد) و چارەنووسسازدا دەگوزەرێ کە بەقۆناغی نەتەوە-دەوڵەت دروستکردن دێتە ئەژماردن ، ئەم دۆخەش بەشێنەیی لەپێشڤەچووندایەو گاڤی باشیشی بریوە، بەڵام ئەم پرۆسێسە بە چڕوپڕیی لەئاست هەرێمی کوردستانی عێراقدایە، دۆخی سیاسیی و کولتووریی کوردی پارچەکانی تری کوردستانی کەمتر گرتووەتەوە، یاخود لەباشترین دۆخدا، هەلومەرجی کوردستانی عێراق رەنگدانەوەی پۆزەتیڤیی و نەگەتیڤیی هەبووە بەسەریانەوە.

ئەم باسە، بەقووڵیی بڕوای بەوەیە، لە ئێستادا، یاخود لەداهاتوویەکی نزیکدا، لەهەلومەرجێکدا کە گەلی کورد و ناوچە دابڕاو و جیاوازەکانی، پاش دابڕانێکی زۆری مێژوویی و سیاسیی و جیۆگرافیی ناکرێ بەهیچ شێوەیەک بیر لەزمانێکی ستاندەردی گشتگیر لە ئاستی کوردستانی گەورە(!!) دا بکرێتەوە. کوردستانی گەورە وەک مانگا لات و رەق و وشکەوەبووەکەی میسرو یەمەن و ئوردن و عێراقی هەشتاکانی سەدەی رابردوو، دەهێنرێتە پێشچاو، کاتێ ویستیان یەکێتییەکی عەرەبیی دروست بکەن. ئەم بیروبۆچوونە تەنها لەلای هەندێ نەتەوەپەرستی شۆڤێنیست و دەمارگیری ناسیۆنالیست و خۆشخەیاڵ و سەرخۆش هەیە و بازاڕی گەرمە کە لەیانەکانی گەمژەیی و گەلۆرییدا پاڵیان لێداوەتەوە و قسەڵۆکی بێ باج دەکەن. بەڵام دەکرێ ئەم زمانە کوردییەی لە دوو بەشی سەرەکیی پارچەکانی کوردستان، زمانی باڵاو پرێستیژە، زمانی نووسینی کوردیی و تێکستی کوردییە، بکرێ بە پردێکی پێکەوەبەستن لەنێوان سەرجەم دایەلێکتە جیاوازەکانی کوردستاندا. ئەمەش چەندێک کاری ئێنتێلەجێنسیای کوردە، ئەوەندەش کاری دەسەڵاتی سیاسیی و ناسیۆنالیزمێکی دووربینە.

هاوکات ئەم نووسینە بڕوای بەرەخنەگەلێک نییە بەزمانی گوڵ بنووسرێن، زمانی گوڵ لەهەر شوێنێکی ئەم دنیایە بیخوات، لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسیی کورددا نایخوات. دەسەڵاتێک کۆمەڵێ مۆگابیی بەرهەم هێناوەو کوردستانیشیان لەبری دوبەی و هۆنگ کۆنگ، بە زیمبابۆ و مۆزەبمیکیان کردووە. کوردستانێک دەسەڵاتێکی سیاسیی حوکمڕان بێ، کە ئایدۆلۆژیای تایەفەگەریی و ناوچەچییەتیی و دایەلێکتبازیی و تۆروپیوەندییەکانی خێڵ بیجوڵێنێ، زمانی گوڵ چۆن و لەگەڵ کێدا دەیخوات. کۆمەڵێ شۆڕشگێڕی ئەدیداس درێنی حەفتاکان و هەشتاکان وەک کەڵەگا سواری سەری خەڵکی کوردستان بوونەو 17 ساڵە بودجە و دەرامەتی نیشتمانیی هەڵدەدەن و ئاودیوی دەکەن و بانکە تایبەتییەکانیان زیاتر بەپارەی کاش دەئاخنن و بودجەو دەرامەتی کوردستان دیزە بەدەرخۆنە(laundry) دەکەن، کەچیی کارەبا بۆ کوردستان دابین ناکەن. لە خاکێکدا کە کوردی تێدا جینۆساید کرا، ئەوە دوو دەیەیە، ژنی تێدا جینۆساید دەکرێ. گەورەترین پەڵەی شەرمەزاریی بەناوچەوانی تاک تاکی کورد و دەسەڵاتی کوردییەوە لەسەر ئەو قەسابخانەیەی کە پیاوە شەریفەکانی کورد و دەسەڵاتی شەریفی سیاسیی، ژنان و کچان ، دایکان و خوشکانی خۆیانی تێدا قەتڵوعام دەکەن. لەسەر ئەم جینۆسایدەی ژنان، نەوەکانی داهاتوو، مێژوو، ویژدانی مرۆڤایەتی تف و نەعلەت لەرێکۆردی ئەو دەسەڵاتە کوردییە دەکات. بەکورتیی لەگەڵ ریکۆردی ئەم دەسەڵاتە تایەفیی و میلیشیاییەدا، لەگەڵ دەسەڵاتی قەتڵوعامی ناموسپەرستی ژناندا، لەگەڵ دەسەڵاتی خێڵ و هۆز و ناوچەپەرستدا،

زمانی گوڵ کەی خواردوویەتی تا هەنووکە بیخوات.

بۆیە کۆی باسوخواسی ئەم نووسینە رەخنەی زبرو رەقە. رەخنە دەبێ بەزمانێکی ئەوەندە گورچکبڕ بێ، کە ناوجەرگ بەربداتەوە، نەک بە شێوازی سووکایەتیی و هێرش بۆسەر کەرامەتی مرۆیی هیچ کەسێک، نەک بە جوێن و پەلاماردان، بەڵکوو بەدانانەوەی خاڵ لەسەر ئەو کارانەی خودی دەسەڵات کردوونی. بەواتایەکی تر دەبێ دڵی ئەو دامودەزگاو ئایدۆلۆژیاو حیزبانە توند توند بگوشرێ، کە هیچ ناوێک هەڵناگرن لە دزی زۆر گەورە زیاتر. ئەگەر لەوڵاتێکی دیمۆکراسیی بووایە، زۆربەی سەرکردە سیاسییەکانی کوردستان، بەخاوێن و فایلدارییانەوە، بە قارەمان و ترسنۆکیانەوە، لەسەر مەسەلەی گەندەڵیی و دزینی سامانی گشتیی و وێرانکردنی ژێرخانی کوردستان، دەبووایە هەموو تەمەنیان لە زینداندا بەسەر ببردایە. ئیتر رەخنە بەزمانی گوڵ و کۆمەڵێ مافیای چاوچنۆکی سیاسیی کوجا مەرحەبا. ئاخر کورتانی ئەم دزیی و گەندەڵییە ئەوەندە ئەستوورە، شمشێرە ئەفسووناوییەکەی ئیمامی عەلییش نایبڕێ، ئیتر رەخنە بەزمانی گوڵ و عەتر و مێخەک و لاولاو چیی پێ دەکرێ؟

یەکێ لەو رۆڵە گرنگانەی زمان دەیبینێ لە مانیفێستۆی چێکردنی نەتەوە- دەوڵەت دا، ئایدێنتیتی پەیداکردنە، لێرەوە زۆر گرنگە بەوردیی سەرنج بدرێ، بەدیدی Gellner ئەنسرۆپۆلۆجیستی فرانسیی، ئەوە مانیفێستۆی ئایدێنتیتیی زمانە، کە سنوورەکانی زۆرێک لەچەمکی سیاسیی نەتەوە- وڵات دادەڕێژێ(Gellner 1994). لەکاتێکدا لە روانگەی مۆدێرنیزمەوە، زمانێکی باڵا بۆ پەروەردەو خوێندن بەهایەکی گرنگی هەیە، کەچیی ناسیۆنالیزمی کوردیی و پانکوردیستە جاهیلەکانی کورد، زۆر رۆمانتیسیزمانە romanticism لە شکۆمەندیی زمان، وەک گەوهەرێکی نەتەوەیی ئەبستراکت دەڕوانن، وەک خولیایەکی نیشتمانیی بۆی دەڕوانن، وەک لەوەی فەنکشنێکی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئایدێنتیتی بێت(Coulmas 1991).

ئەگەر کورد بەتەمای گەڕانەوەی کەرکوکە بۆسەر هەرێمی کوردستان، دەبێ زۆر شت لە یاساورێساکانی کوردستان و عەقڵی حیزبیی و سیاسییدا بگۆڕێ. زمانی عەرەبیی و تورکمانیی و ئاشووریی بکات بەزمانی ئوفیشەڵی کوردستان یان لای کەم لەناوچەکانی خۆیاندا، نەک بنزاراوەیەکی کوردیی، کە رەگی خزمایەتیی و بەرەبابیی و بنەماڵەیی لەگەڵ بەشێکی دەسترۆیشتووی دەسەڵاتی کوردییدا هەیە، مەگەر چاوی کاڵی بادینانییەکان لە لوورییەکان گەشترو جوانترە، مەگەر ئەوان مرۆڤی باڵاترن و لوورییەکان مرۆڤی خوارترن. باشە بەکام پێوەری کولتووریی و سیاسیی، بادینانییەکان زێدەمافییان هەبێ بەسەر لوورییەکاندا، لەکاتێکدا، لوورییەکان بەژمارە زۆر زێترن لە بادینانییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق (ناوچە تەعریبکراوەکانیشیان لەگەڵدا). بۆچیی دەبێ زاراوەی هەورامییەکان وەک خاپەڕۆ سەیر بکرێ و بنزاراوەکەی بادینانیش نەخشی سەربەرد بێت. ئەم جیاوازیی و هەڵاواردن و بەرکەنارخستن و پەراوێز خستنانە، هەمووی زۆر بەوردیی عەقڵی سیاسیی و حیزبیی و ئایدۆلۆژیی بنەماڵەیەکی لۆرد و دەسەڵاتداری کوردستانی لەپشتەوەیە.

لە دروستبوونی چەمکی نەتەوەو دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەورووپادا، یەکزمانیی و زمانێکی نیشتمانیی ستاندەرد، بناغەیەکی سەرەکیی بووە بۆ پرۆسێسی بەنەتەوەبوون و بەدەوڵەتبوون(Caviedes 2003). لە سەردەمی مۆدێرنیزم و گلۆبالیزەیشندا، داتاکان و مەوداکانی ئەم چەمکانە ئاڵوگۆڕیان بەسەردا هاتووەو زۆرێک لە سۆسیۆلینگویستەکان، چەمکە کۆنەکان رەتدەکەنەوە. بەڵام نەک بەو واتایەی، یەکزمانیی و ستاندەردبوونی زمان زەمینەی خۆی لەدەست دابێ، بەڵکوو بەو واتایەی لە فاکتەرێکی سەرەکییەوە بووە بەفاکتەرێکی مامناوەندیی. ئەم راستییەمان باشتر بۆ دەردەکەوێ، ئەگەر وەک پانکوردیستە جاهیلەکانی کورد، تووشی ئینتەلا نەبین و راستییە مێژوویی و سیاسیی و جیۆگرافییەکان بەوردیی و رۆشنیی ببینین. ئەم نووسینە بەقووڵیی بڕوای وایە، کە یەکزمانیی بۆ نەتەوەی کورد لەئاستی کوردستانی گەورەدا خۆکوژییەکی زۆر ئەحمەقانەیە. چونکە شتێکی زۆر نالۆژیکییە، بە ئاوەز و پەڕپووتیی پانکوردیست و ئەوانەی کوردایەتیی! دەکەن، توخنی approach بابەتێکی وەک زمانی ستاندەرد ببینەوە.

بەداخەوە لەناو کورددا زۆر کەم لێکۆڵینەوە لەسەر رەهەندە خراپەکانی ناسیۆنالیزمی کورد کراوە، بەتایبەت لەسەر دۆکترینی سەقەتی کوردایەتیی!. زۆر لە توێژەرەوە کورد و بیانییەکانیش لەو بڕوایەدان، لە بنەڕەتدا کورد ناسیۆنالیزمێکی بیرتیژ و کارامە و نیشتمانیی نەبووە. بەڵام ئەوەی ئێستا هەیە، لەناو هەندێ پانکوردیستدا، کارەساتێکی زۆر گەورەیە. هیچ پانکوردیستێ عەقڵی بەوە ناشکێ کەزمانی کوردیی چەند گرنگ و ستراتیژییە، چەند فاکتەرێکی سەرەکییە لەرۆڵی بنیاتنانی نەتەوەدا. وەک مێگەل هەموو شتێ بەیەکدا دەکەن، هەرچەند دەکۆشم یەک پانکوردیستی ئەکادیمست و شارەزا لەکورددا نابینم، ئەوەی هەیە هەمووی شۆڤینیزم چاوی کوێر کردووە، رقبوون لەعەرەب و فارس و تورک، رقبوونەوە لەکولتووریان، لە رۆشنبیرییان، لە هەموو شتێکیان، ئەجێندای سەرەکیی ئەم پانکوردیستە جاهیلانەیە.

فەرموو ئەوە کوردستانێکی گەورەو گران، یەک تاقە پانکوردیستی شۆڤینیست نییە خەمی زمانی ستاندەردی کوردیی بێ. بەڵام ئەگەر عەبدوڵا ئۆجەلان دوومەڵێک لەڕانی بێ، بەمانگ خەویان لێ ناکەوێ، بەڕەشکە شیعر و پەخشان و وتاری بۆ دەنووسن، وەک ئەوەی لەکورددا پیاوێکی تر نەبێ، تەنها دیلێکی ژێردەست و زەلیل نەبێ. عەبدوڵا ئۆجەلانی سەرکردەی پێشووی پەکەکە و سەرکردەی ئێستاو داهاتوویشی، کە لەهەنووکەدا دیل و کۆیلەی دەستی داگیرکارانە، مەبەستی بێ، ئەم مەسەلەی زمانە بەسانایی یەکلایی دەکاتەوە. چونکە گومانی تێدا نییە، ئەم دانەجیرەیەو شۆڤینیزمی ناوچەگەرییەی بادینان لەهەمبەر زمانی کوردییدا بە پاڵپشتیی کوردەکانی کوردستانی تورکیاوە دەکرێ. بە زۆرو بۆریی ئەوانەوە دەلاوێنرێتەوە. سەیرکەن ئەمە گاڵتەوگەپ نییە، پیاوێک لە زیندانەوە، کۆیلەی دەستی تورکیا و کەمالیستەکانە، ئەگەر سبەینی خەونێکی خۆش ببینێ و بلێ گەلۆ هەڤاڵینە بۆ پرسی گشتیی و نیشتمانیی پێویستە گرنگیی بەو زمانە ستاندەردەی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات بدەن. بزانە لە ماوەی یەک ساڵدا چیی دەگوزەرێ!

بەپێی پێوەرە ستاندەردە جیهانییەکان، ئەمە کارێزمایی ئۆجەلان ناگەیەنێت. بەڵکوو بەدبەختیی کوردە، پیاوێک وەک عەبد لەژێر دەستی دەوڵەتی تورکیادایە، تەواوی گۆڕەپانی سیاسیی و کولتووریی کوردستانی باکوور هەڵدەسوڕێنێ، چەندین هەزار گەریلای خوێنگەرمی کورد لە شاخەکانی قەندیل، بەکۆکەی ئەو ساتمە دەکەن.... سەدان و هەزاران نووسەر و ئەکادیمست و دۆکتەری زانکۆ و پزیشکییمان هەیە، بەم ریتواڵانە کار دەکەن. چ ناسیۆنالیزمی کورد و چ رووناکبیری کورد، نابێ هیچ گرەوێک لەسەر ئەگەری مانەوەو کارێزمایی ئۆجەلان بکەن. پیاوێک رۆژگارێک هەبوو خەباتی کرد، قوربانیی دا بەڵام مرد، بەلاشە زیندووەو بەبیر لەژێر دەستی داگیرکاردایە. دەبێ قسەی ئاپۆ ، بیری ئاپۆی زیندانیی ، ئایدۆلۆژیا و رێنمایی ئەو پیاوە دیلە تووڕ هەڵدرێ و بزوتنەوەی سیاسیی کورد لەم خاپەرۆیانە پاکبکرێتەوە. بەڵام کاتێ کورد ئەم ئیرادەیەی نییە، هەر داگیرکارانی کوردستان ئەهریمەن نین، ئێمە خۆیشمان بەشدارین لەم پرۆسەی کۆیلەبوون و ژێردەستییەدا. بەشدارین لەم سەرگەردانیی و بێزمانیی و بێ کولتوورییەدا.

زمان، دیدی رۆشن و ئاسۆی گەشی پێشکەوتنی بزوتنەوە کولتوورییەکانە، پلاندانان بۆ ستاندەرایزکردنی زمانی نووسین بەرەو زمانێکی فەرمیی، مەودا و ئەجێندای سیاسیی هەیەو چارەنووسی ئایدێنتیتی نیشتمانیی دیاریی دەکات (Caviedes 2003). زۆر لە توێژینەوەی زماننا‌سەکانی جیهان، بەتایبەت ئەو توێژینەوانەی، لەدیدی سۆسیۆکولتووریی و سۆسیۆلینگویستییەوە(کۆمەڵناسیی زمانەوانیی) ، باس لە مەترسییەکانی ئایدۆلۆژیای چێکردنی نەتەوە- دەوڵەت، نەتەوەیەکی زۆرینە بەسەر کەمە نەتەوەکانی تردا دەکەن، دەست دەخەنە سەر ئەو پارادۆکسانەی لە هاواروناڵەی نەتەوەی دەوڵەت دروستکەرو نەتەوە دروستکەرەوە دەرهەق بە کەمایەتییە ئێسنیکیی و مەزهەبیییەکان دەکرێ(Freeland and Patrick,2004) ، ئاماژە بە شین و شەپۆڕی دایەلێکتبازیی و قۆڕپێوانی "شۆڤینیزمی لەهجەیی" ناکەن، وەک ئەو دۆخەی لەکوردستانی عێراقدا لەئارادایە.

هەرێمی کوردستانی عێراق، بەکەرکوکیشەوە، وەک کورد قۆناغی نەتەوە دروستکردن دەبڕێ و لەفۆرمی دەوڵەتێکی سەربەخۆدا ناوکی دەبڕێ. یاخود ئەو قەوارە سیاسییە دیفاکتۆیەی تا ئەو رۆژەی ئازادیی و سەربەخۆیی تەواو بەدەست

دەهێنێ و لەفۆرمی فیدرالیزم و ئۆتۆنۆمییەکی مۆدێرندا دەژیی و مافی چارەنووسی سیاسیی و کولتووریی ، جڤاکی کورد و کەمەنەتەوەکانی تری لەئەستۆیە و دەبێ بیانپارێزێ. ئەو دەوڵەتە کوردییە نوێیە، دەبێ لەبیری ئەوەدا بێت، مافی کەمە نەتەوەکانی وەک عەرەب، تورکمان، کلدوئاشوورییەکان بپارێزێ، نەک خەمی ئەوەی ببێ، نازی دایەلێکتە جیاوازەکانی کوردستان هەڵبگرێ و بیانلاوێنێتەوە.

ستاندەرایزی زمانی کوردیی، کاتێ گرنگیی دەبێ، ئەگەر لەڕێی خوێندن و پەروەردەوە، حکومەت بەفەرمیی لەدڵەوە بکەوێتە خزمەتی ئەو پرۆسێسە. لێرەشدا مافی کەمەنەتەوەکانی هەرێمی کوردستانە کە مافە کولتووریی و رۆشنبیرییەکانیان پارێزراو بێ، بەڵام ئەگەر لەڕێی خوێندنیشەوە ئەم مافە بۆ کەمایەتییەکان دابین نەکرێ، زمانی کەمە نەتەوەکان دەمێنێتەوەو هیچ هێزی نییە لەناویان بدات(Mühlhäusler, 1996). بەڵام حوکمی مێژووە، گەشەی سروشتیی زمانە، دایەلێکتەکان دەکەونە ژێر هێجەمونی زمانی ستاندەردەوە، بەتایبەتیی لەبواری نووسیندا، دایەلێکت دەبێ وەک ئاخاوتن بمێنێ، نەک لە هەمبەر زمانە ستانداردەکەی هەمان گەل ، نەتەوەو ئێسنیکدا، هەوڵی کوودەتا بدات.

راستە زمان، تەنها یەکێکە لە فاکتەرە جیاکەرەوەکانی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی بەگشتیی و ئایدێنتیتیی ئێسنیکیی بەتایبەتیی، بەواتایەکی بەرینتر هەموو شتێک نییە(May,2001). بەڵام بەو ئاقارەش نا، کە زمان وەک ئایدێنتیتی ، سیمبۆلێکی نیشتمانیی و نەتەوەیی و کولتووریی نەبێ، بەو واتایە نا کە تاک و جڤاک و دەوڵەت و نەتەوە، پێویستیان پێی نەبێ و گرنگیی بۆ دانەنێن و نەیکەنە بەردی بناغەی سیمبۆلیزمی نەتەوەیی و نیشتمانیی (Weinstein 1983 and Blommaert 1999). گەلی کورد لەکوردستانی باشووردا، پێویستییەکی ژیاریی و مێژوویی و کولتووریی بە ستاندەرایزی لینگوا فرانکایەکی سەرتاسەریی (تەواوی هەرێمی کوردستان) هەیە. ئەوانەی دەیانەوێ بەبیانووی خەمخۆریی و پاراستنی دایەلێکتەکانەوە، رێگریی بۆ بەفەرمیی ناسینی ئەو ستاندەرایزە دروست بکەن، وەک مێژووی رەشی میرنشینە کۆنەکانی داردەستی سەفەویی و عوسمانییەکان دەرهەق بەدۆزی نەتەوەیی دەچنە مێژووەوە. کەمتەرخەم دەبن لەئاست ئەو کۆنسێپتەی نازراگرتنی ناوچەیەکیان لە سیمبۆلیزمی نەتەوەیی پێ فەرزتر و بەرزترە. مێژووی رەش بەو واتایەی وەک مێنتاڵی میرنشینە کوردەکانی سەدەکانی رابردوو، هەر کاکەو بۆ خۆی خەریکی کوێخایەتیی بووە لەسەر حیسابی ئەوانی تر و تەواوی نەتەوەی کورد.

بەشی دووەم:

ئەم دووبەرەکیی و دوو فاقیی و دوو فلیقانەییە(dichotomy) لەناو عەشیرەت و هۆزو خێڵ و ماڵباتی دایەلێکتە جیاوازەکاندا، لەڕوانگەی Stephen May ەوە، زۆر ورد شیکراوەتەوە، ئەو پێوایە ئەم میکانیزمە، دوو دەردەسەریی و دوو سەرگەردانیی زۆر ماڵوێرانکەر بەدوای خۆیدا دەهێنێ. ماڵوێرانیی یەکەم لە زەقکردنەوەی دایەلێکتەکاندا دەبینێتەوە کە وەک گونە، نازونووزیان بدرێتێ و گێچەڵ بە زمانی ستاندەرد بکەن، لێرەشەوە رەنگدانەوەی ئەوە دەبینین کە بۆچیی کارێکتەرە لینگویستیکیی و کولتوورییەکان نابنە هۆکاری ناسینەوەی ئەم جۆرە ئێسنیک و گرووپانە(May 2004). ماڵوێرانیی دووەمیش ئەوەیە، سەرکردە سیاسییەکان و رابەرە رۆحییەکان و ئێنتێلەجێنسیا پیتزافرۆشەکانی ئەم گرووپ و تاقمانە، چ لە کوردستان و چ لەئەورووپا، ئەم کاڵا قۆڕە دەکڕن و سەودای پێوە دەکەن ، لەئاستی مەسەلە نیشتمانییەکاندا بازرگانیی پێوە دەکەن و گیانی عەشیرەتبازیی و تایەفەگەریی و بنەماڵەزادەیی و چاوکاڵیی دەڤەرەکان بەرجەستە دەکەنەوە، لەسەر حیسابی ئەجێندای گشتگیری نەتەوەیی و نیشتمانیی مامەڵەی پێوەدەکەن(ibid).

ئەم فەرتەنەیەی ئایدۆلۆژیستە بادینانیی و هەندێک لە سیاسییەکانی ئەو دەڤەرە ناویانەتەوە، لە روانگەی سوسیۆزماناناسەکانەوە بە نیۆعەشیرەتگەرایی (neo tribalism) و خووسالاریی (هابیتیوس -habitus) ئەژمارد دەکرێ(Bauman 1999 and Bourdieu 1991) . نیۆعەشیرەتگەراییەک، کە دڵنەشکاندن و خاترجەمی چەند عەشیرەت و ناوچەیەک لەسەروو هەموو بەرژەوندییە نیشتمانیی و نەتەوەییەکانەوە دادەنێ. هابیتوسێک، کە خوویەکی بەرەبابییەو چاوی هیچ ئەجێندایەکی دوورمەودای نیشتمانیی نابینێ. لەڕوانگەی Pierre Bourdieu ،سوسیۆلۆجیست و لینگویستیکی

فرانسییەوە، زمان بە کلێشە سواوەکە، بەس هۆکاری تێگەیشتن و پێوەندیی نییە، بەڵکوو میکانیزمی دەسەڵاتیشە(ibid). دەسەڵاتی کوردیی و هەرێمی دیفاکتۆی کوردستان ئەم میکانیزمەی نەک نییە، بەڵکوو ئەو کەرەسە سەرەکییانەی ئەم میکانیزمەش(ئەگەر بوونیشی هەبێ) تەرتەو وەرتە دەکات و زمان بەسەر عەشیرەت و دەڤەرو شارەکاندا دابەش دەکات. هەروەها Bourdieu پێیوایە، زمان مانیفیستۆی بەدامودەزگاییکردنی دەسەڵاتە، کە ئەو مافەی دەداتێ ، گوێی لێ بگیردرێ و حیسابی جدیی لە کۆرو کۆمەڵە نەتەوەییەکاندا بۆ بکرێ(ibid). بەڵام دەسەڵاتی عەشیرەتیی کوردیی لە کوردستانی باشووردا، ئەوەندەی خەریکی دیوەخان گەرمکردنەوەی سەرۆک عەشیرەتەکانە، ئەوەندە کار لەمەودا نیشتمانییەکاندا ناکات، ئەوەی خەمی ئەم دەسەڵاتە قرپۆکە نەبێ، خەمی زمانێکی ستاندەردی نووسینە لەهەرێمی کوردستاندا.

لە باری سیاسییەوە، زمان گرنگییەکی زۆر پایەدارو بەنرخی هەیە، لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، زۆر لە هاووڵاتییانی کوردستان هەست بەنامۆبوونێکی زۆر ئاشکرا دەکەن. هەندێک لەهەورامییەکان و بادینانییەکان، نووزەنووزی ئەوەیان تێکەوتووە، پێش ئەوەی وەک ئێسنیک، کورد بن ، ئەوان هەورامیی و بادینانیین. ئەم نامۆبوونە، بۆ ئێسنیکەکانی تر کارەساتئامێزترە. هەرێمی کوردستان، چ بەمشێوەیەو چ ئەوەی سەربەخۆیی تەواو بەدەست بهێنێ، کۆمەڵی کەمینە نەتەوەی وەک عەرەب و تورکمان و کلدۆئاشوورییمان لەگەڵدا دەژین، ئەمانە بەهەموو شێوەیەک دەبێ مافی کولتووریی و خوێندن بەزمانی خۆیان ئازاد بن و ئەرکی حکومەتی هەرێمیشە داکۆکیی لەم مافە کولتوورییانە بکات. بەڵام ئەو کەمینە نەتەوانە لەکوردستاندا، پێویستییان بەوە هەیە زمانێکی سەرتاسەریی هاوڵاتییبوون بۆ هەموو پێکهاتە سیاسیی و کولتووریی و مەزهەبیی و نەتەوەییەکان هەبێ.

بەهەموو پێودانگە زانستیی و لینگویستییەکان بێ، ئەو زمانە دەبێ زمانی ستاندەردی کوردیی بێ. کاتێ لەنێوان دایەلێکتە کوردییەکاندا، هێشتا ئەم زمانی هاوڵاتییبوونە بەفەرمیی نەناسێنراوە، ئێتر رەگەزپەرستەکانی عەرەب و تورک، ناهەقیانە گاڵتە بەکورد بکەن و هەڵماقۆ بە دایەلێکتەکانی کوردیی بکەن. کاتێ هەنگاو بۆ دەوڵەتێکی دیمۆکراسیی و ئازاد، بۆ دەسەڵاتێکی نیشتمانیی لیبراڵ و پێشکەوتوو دەهاوێژرێ، دەستی هەموو هاووڵاتییانی ئەو هەرێمە دەگیردرێ و بە دۆکترینی زمانی هاووڵاتییبوون و تەواوی گرووپەکانی جڤاک پڕ چەک دەکرێن، ئەوسا دەکرێ بگوترێ، ئەو هەرێم و دەسەڵاتە، کارێکتەرەکانی هاووڵاتییبوونی لەڕووی سوسیۆلینگویستیکییەوە دابین کردووە(Faulks 2000). کوردستانێک زمانێکی نیشتمانیی یەکگرتووی نووسینی نەبێ، نەتوانێ خانەقینییەک و زاخۆییەک، هەولێرییەک و هەورامییەک لە ئایدێنتیتیی زمانی هاووڵاتییبووندا بتوێنێتەوە، چۆن دەبین بەنەتەوە، کەی شایانی ئەوەین بەم سەرکردایەتییە عەشیرەتیی و تایەفییەوە هەنگاو بەرەو سەربەخۆیی بنێین.

ئەم دەستگرتنە بە هابیتوسەوە habitus ، دەستگرتنە بە تەوقەکانی رابردووەوە کە لەگەردنی تاک تاکی کورددا بووە لە ناو کۆی پێوەندییە خێڵەکییەکانی عەشیرەت و میرنشینەکاندا. بەلای Bourdieu یەوە ئەم هابیتوسە مێژوو لەخۆگرتنە embodied ، مێژوویەک کە ئێستا سەرلەبەر بە رابردووەوە دەبەستێتەوە (Bourdieu, 1990:56). مێژوویەک کە کرمانجییەکان، بادینانییەکان، هەورامییەکان و لوڕییەکان دەستبەرداریی نابن و پیرۆزی دەکەن و دەستیپێوەدەگرن و داهاتووی پێ رەنگرێژ دەکەن ، چونکە کوری تاقانەو نازداری سەرۆک عەشیرەت و بنەزار و ناوچەکەیانە. دەستگرتن بەم هابیتوسانەوە، گەڕانەوەیەکی تێژە بۆ سەروەریی و شکۆمەندییەکانی عەشیرەت و خێڵ و بەرەباب. گەڕانەوەیەکی مەترسییدارە بۆ دواوە لەبەر خاتری شۆڤینیزمی دایەلێکتپەرستەکان.

لە ساتەوەختی چێکردنی نەتەوەدا، لە دۆکترینی " نەتەوە" دا، لە فەنکشنی ئەرکە سەرەکییەکانی ئەم میکانیزمەدا،هەموو گرووپە ئەبستراکتەکان بەپێی بەرژەوەندییە باڵاکان و نیشتمانییەکان، زۆر پێویستە indispensable زمانێکی ستاندەرد بنیات بنێن(Bourdieu 1991).[i] ئەو بایەخە گرنگەی لە هەنووکە و رابردوویەکی نزیکدا، لەلایەن زۆر سکۆلارو ئەکادیمست و نووسەری کوردەوە، بەزمان و ستاندەرایزکردنی زمانی کوردیی دەدرێ، لەخۆڕایی نییە. زمانی کوردیی گەشەیەکی

سەرسوڕهێنەری کردووە، لەهەموو بوارە کولتووریی، سیاسیی، کۆمەڵایەتیی، زانستیی، ئەکادیمیی و زمانەوانییەکاندا پێشقەچوونی زۆر گەورەی بەخۆیەوە دیوە. هیگل لە فیلۆسۆفی مێژوودا(فەلسەفەی مێژوو)، بەوردیی باس لە گرنگیی زمان و نەتەوە دەکات. لە ڕوانگەی هیگلەوە، ئەو گەشەکردنەی زمان، نزیکبوونەوەیە لەچەمکی دروستکردنی" نەتەوە- دەوڵەت"، گەشەی زمان پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە دامودەزگا سیاسیی و ئۆرگانە سیاسییە کاراکانەوە هەیە، کە بناغەیەکی "کۆنکریتیی" لە ماتیریاڵی "زمان" بۆ "نەتەوە" دادەڕێژن(Hegel 1956).

چۆمسکی لەسەر بەرپرسیارییەتیی لەهەمبەر زماندا دەڵێ "پرسی زمان لەبنەڕەتدا پرسی دەسەڵاتە"(Chomsky, 1979: 191). بەڵام دەسەڵاتی سیاسیی کورد لەکوردستاندا، کە دەبووایە بەرهەمی ناسیۆنالیزمێکی چاوکراوەو گوێ قوڵاغ و بەئاگا بووایە لە هاوکێشە سیاسییەکاندا، وەستایەکی کارامە بووایە لە داڕشتنی بناغەی نەتەوەی کورددا و بەرپرسیارییەتییەکی هۆشیارانەو ئاگایانە و دووربینانەی بۆ زمانی کوردیی هەبووایە، کەچیی بەپێچەوانەوە، لە جیاتی ئەوەی پرۆژەیەکی نیشتمانیی و نەتەوەیی هەبووایە بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی لە هەرێمی کوردستاندا، کەوتووەتە فیتنە نانەوەو بنزاراوەیەکی کوردیی (بادینانیی) وەک پرۆکسی(بریکار proxy) لە ناوچەیەکی دیاریکراوی هەرێمی کوردستاندا وەک مۆتەکە بۆ چێکردنی زمانێکی ستاندەردی فانتەسیی(وەهمیی) ڕەپ و ڕاست کردووەتەوە.

ناسیۆنالیزمی خەواڵوو، دواکەوتوو، نەدان، بێئاگاو گەلحۆی کوردیی کەی تێدەگات کە نەتەوە، کۆمیونیتییەکی پرێستیژە(prestige community) ، کۆمیونیتییەکی سیاسیی باڵایەو جێگەی تەپاوتل و خۆگەوزاندنی ناوچەگەریی، عەشیرەتگەریی، دیوەخانی دایەلێکتگەریی و تایەفەرگەریی و ڕەشبەڵەکی دایەلێکتەکان و خاپەڕۆی بنزاراوەکانی تێدا نابێتەوە(Webber 1962). ئەو کۆمیونیتییەی کە نەک هەر دەبێ دایەلێکتەکان، بەڵکوو ئێسنیکە جیاوازەکان و مەزهەبە جیاوازەکانیش لە ئایدێنتییەکی نیشتمانیی یەکگرتوودا لەنگەر پێ بگرێ(ibid). بەڵام ئەمە بەو واتایە نا، کە ستەم و جەور لە مافە کولتووریی و مرۆییەکانی هیچ دایەلێکت و ئێسنیکێک و تەنانەت مەزهەبێک بکرێ. بەڵکوو بەو واتایەی لەبۆتەیەکی نیشتمانییدا بەتایبەت مەسەلەی زمانی نووسین، کە گومانی تێدا نییە زمانی ستاندەرد دەبێ، بەتەواویی یەکلایی بکرێتەوە و لەڕەگوڕیشەوە ساغبکرێتەوە.

چۆن بۆرژوازیی bourgeois وڵاتی فڕانس، ڕۆڵێکی کارای بینی لە ستاندەرایزکردنی زمانی فڕانسییدا، بە دانانی دایەلێکتی پاریس بەبەردی بناغەی زمانێکی نیشتمانیی لەئاستی فڕانسەدا، بەهەمان میتۆدی سیاسیی، ناسیۆنالیزمی کوردیی و دەسەڵاتی سیاسیی کورد کە هەنووکە لە بنەماڵەی بارزانییدا زیاتر خۆی دەبینێتەوە، دەبێ ئەو ئەفسانە پیرۆزەی لە عەشیرەت و ناوچەکەو بنزاراوەکەی خۆیاندا دەیبیننەوە، بخەنە لاوە، وەک ناسیۆنالیزمێکی مۆدێرن و لیبراڵ و دووربین، لەسەر مەسەلەی زمانی ستاندەرد کاردانەوەیان هەبێ و چیتر لەوە زیاتر ئەم دەستیی دەستییە درێژە پێ نەدەن و ئەم پرسە ستراتیژییە دیزە بەدەرخۆنە نەکەن.

“زمان یەکێکە لە خاراوترین malleable و پشتئەستوورترین کاتەگۆرییە کولتوورییەکان” (Smith, 1986:27). نەرم و نیان و خاراوە چونکە تاکە جیاکەرەوەی جیاوازییە ئێسنیکییەکان نییە، بەڵکوو ئایدێنتیتی زۆر لەنەتەوەو کەمایەتییەکانە. کاتەگۆرییەکی مڵ و جیڕ و قایمە، چونکە ڕەهەندە کوولتوورییەکان شرۆڤە دەکات و پێوەرێکی وردی کولتوور و ئەدەب و تێکستی نووسینە. لەسەر ئەم بناغە تیۆرییانەوەیە کە ئەنتۆنی سمیس پێیوایە، زۆر بە جوانیی و وەستایانە ئەو تەوژم و باڵادەستییە تەکنەلۆژیایەی تێکەڵ بە میدیا بووە لەلایەن بێنەدیکت ئەندەرسنەوە بەشێوەیەکی زۆر بڵند و زمانێکی زۆر کەڵەگەت باسکراوەو شرۆڤەی لەسەر کراوە بەرز دەنرخێنی. زمانێکی کەڵەگەت کە سمیس لە زمانی ئەندەرسنەوە پێیوایە ستاندەرایزکردنی زمانی دامودەزگاکانی دەوڵەت، بەمەرکەزییکردنی بیرۆکراتییانەی دەوڵەتە، کە خاوەنی زمانێکی پانوپۆڕی چاپکراو بێت(Smith, 1986).

سیمبۆلیزمی زمان

زمانی ستاندەردی کوردیی دەبێ لەو گەڕەلاوژەیەی هەندێ کوردییزان دەربهێنرێ، کە بەزۆری زۆردارەکیی خۆیان بەزماناناس و زمانەوانیی کورد دەناسێنن. زۆر لەوانە جگە لە فشەسازیی هیچیتر ناتوانن بەرهەم بهێنن. سەد ساڵی تریش پێناسەی بکەرو فرمان و ئاوەڵناو بکەن، رستە هەڵوەشێننەوە و دابیرێژنەوە، ئەگەر لەو گاڕانە نەیەنە دەرەوەو بەقووڵیی و بەوردیی نەخوێننەوە، ناتوانن لە سیمبۆڵ و ئایدێنتیتیی زمان و داتاکانی بگەن. هەنووکە کۆمەڵی لەوانەی کوردایەتییەکی زۆر سەقەت دەکەن، لەکوردستانی رۆژهەلاتدا، کە زۆر گومان دەکرێ دەسەلاتی کوردیی لەکوردستانی باشووردا بیکات بەقورگیاندا، کەوتوونەتە بوغزبەخشینەوەو تانەلێدان لە پێشنیارەکانی 53 نووسەرەکەی داوای ستاندەرایزی زمانی کوردییان لەدەسەلاتی سیاسیی کرد، ماڵوێرانییەکە لەوەدایە، نووسینەکانی هەموویان بگوشیت، فروجاوێکی لینگویستیکیان لێ ناچۆڕێتەوە. بەڕاستیی مرۆڤ بەزەیی بە کوردبوون و سەرگەردانیی ئەو کوردانەدا دێتەوە کە بەشەڕەشەق خۆیان بەزمانزان لەقەڵەم دەدەن.

ئاخر دۆکتەری وا بەدەنگ هاتووە، لە کولەکەی تەڕیشدا ناوی نەبووە، وتارێکی پڕ لەشیرەشیرو تۆمەتباریی دەنووسێ و وێنەیەکی خۆیشی لەگەڵدا دادەنێ، کە هەر دەڵێی لەرێی گۆڕستان گەڕاوەتەوە، ئەوەندە پیرو پەککەوتەیە، کەچیی لێمان بووەتە خەمخۆر و زمانزانی! کورد. ئەم نووسینە بەقووڵیی بڕوای وایە، کاتێ لەکوردستانی باشووردا پرۆژەیەک دراوە بەدەسەلاتی سیاسیی ، هەندێ کەس لە کوردەکانی کوردستانی رۆژهەلات، بەتایبەت ئەوانەی دایاسپۆرا، کێچ کەوتووەتە کەوڵیانەوە، لەدوو هۆکار زێتر بۆ ئەو خۆتێکدانەیان، شتێکی تر نادۆزرێتەوە.

1. ئەوانەی لەسەر مەسەلەی زمان کوردایەتیی! دەفرۆشنەوە، خۆیان بەزمانزان دەزانن، گرێکوێرەیەکی کەسایەتیی و دەروونییان هەیە، لای خۆیانەوە ، زۆر خۆیان بەشت دەزانن کەچیی حیسابێکیان بۆ نەکراوە، بۆیە دەیانەوێ بە هەر نرخێک بووە، ببنە ژمارەیەک و بێنە ناو هاوکێشەکانەوە و لە کاری کەسانی تر بدەن و بنکۆڵی بکەن.
2. ئاگرە سوورە لەخۆم دوورە، لەلایەن دەسەلاتی سیاسییەوە پێڕۆ دەکرێ، کوردی کوردستانی باشوور نایەنە وەلام، کوردی شوێنەکانی تر ئاگر لەماڵیان بەربووە. دەسەلات لەکوردستاندا، ماڵ و سامانی هەموو گەلی کوردستانی لەبەردەستدایەو بەپێی بەرژەوەندییە حیزبیی و ئایدۆلۆژییەکانی خۆی، پارە تەخشان و پەخشان دەکات. کۆڕی بەقاڵ و دۆنەرفرۆشە زمانەوانەکانی کوردا! ئەوەندە زۆرن لەئەورووپا، مەگەر هەر دەسەلاتی کوردیی خۆی بزانێ چەندین میلیۆن دۆلاریان تێدا خەرج دەکات، ئەم هەڵوێستە نابەرپرسانەی هەندێ نووسەری کوردستانی رۆژهەلاتیش لەم بەقورگداکردنە بەدوور نییە، بەتایبەتی کارێکتەری زۆرێک لەو زمانزانە زۆربڵێیانە بۆ خەڵکیی ئاشکراو روونە .

گەلۆی نووسەر و ئەکادیمست و دۆکتەری کورد، زمانزانی بارگاویی بەکوردایەتیی!، پێیانوایە مەسەلەی ساغکردنەوەی زمانی ستاندەرد، مەسەلی دۆینەو دوومەلان خواردنە، دەبێ کابرایەکی چەمی خوڕخوڕە و میاندواو لە هەموو وشەو دەربڕینێک بگات، ئەگەر وشەو داتایەک، بۆ جووتیارێکی زەحمەتکێشی کورد نامۆ بوو، ئیتر ئەوە زمانی کوردیی! نییە. چونکە ئەوانەی بازرگانیی بە کوردایەتییەوە دەکەن لەکێڵگەی زماندا، بڕوایان بەئەفسانەی سەقەتی زمانی پوخت و پەتیی! هەیە. بەلام بەپێچەوانەی جەهلی ئەم کوردییزانانەوە، لەگەورەترین پانتایی زانیندا کە مەیدانی زمانە. زمان وەک خودی خۆی نەک هەر سیستەمێکی پراکتیکیی وشەکان و رێسا گراماتیکەکانە، بەڵکوو سیمبۆڵی هێز و دەسەلاتە(Duranti 1997). ئەم سیمبۆلیزمی زمانە، بایەخدانە بە ئەنسرۆپۆلۆجیای زمان و لەبەرچاوگرتنی رەهەندە فرە مەوداو داتا جیاوازەکانی، کە یەکێکە لە سەرەکیترین بناغەکانی چێکردنی نەتەوە، بەتایبەت نەتەوەی کورد لەکوردستانی عێراقدا، لە قۆناغێکی زۆر مێژوویدا هەنگاو بەرەو جێکەوتکردنی چەمکێکی گشتگیر و تۆکمەی نەتەوەیی دەنێ.

بێنەدیکت ئەندەرسن، وەک سەرکەوتووترین و ناسراوترین سکۆلار و ئایکۆنی بواری لێکۆڵینەوە لە نەتەوەو ناسیۆنالیزم، پێیوایە لەسەرەتای سەدەی حەڤدەوە، مەسەلەی نەتەوە بووەتە کێشەیەکی سیاسیی و گەشەی کردووە. ئەمەش لە زمانێکدا گەشەی زیاتر کرد کە کەوتە بواری نووسین و چاپەمەنییەوە. ئەو لەکتێبی هێنانە بەرچاوی کۆمیونیتییەکاندا(imagined communities)، کە یەکێکە لەسەنگینترین و ئەکادیمییترین توێژینەوە قووڵەکان لەسەر رەهەندی نەتەوە-ناسیۆنالیزم لەهەموو مێژوودا کرابێ، بە جوانیی و بەوردیی دەست دەخاتە سەر گرنگیی زمانی چاپ ، زمانی نووسین ئەوەی ئەو پێی دەڵێ (print language)، پێیوایە کە" زمانی نووسراوی چاپەمەنییەکان بناغەی هێنانە بەرچاوی تەوەرەی نیشتمانییە"(Anderson 1991:44). زمانی نووسین و چاپەمەنیی قەڵەمبازێکی زۆر گەورە بوو لەبردنە سەری بیری نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمدا، لە گەشەپێدانی چەمکی سەربەخۆیی و سەروەرییە نیشتمانییەکاندا. بەمپێیە لەسەروبەندی دروستبوونی نەتەوەکاندا دایەلێکتە خۆماڵیی و ناوچەییەکان (vernacular dialects) ئالوودەی نووسین بوون، بەمەش بوونە زمانی دەسەڵات(Anderson 1991:45).

لە کوردستاندا، ئەو زمانەی ئێستا پێی دەنووسرێ و بووەتە زمانی رۆشنبیریی ، زانست، سیاسەت و توێژینەوەی ئەکادیمیی، هەموو ئەدگارەکانی زمانێکی تێروپڕ و دەوڵەمەندی تێدایە، بۆ ئەوەی بەفەرمیی بەبناغەی زمانی ستاندەردی کوردیی بناسرێ. ئەوە ئەدەبی کوردیی و تێکستی کوردییە کە خەڵک و میدیاو ئینتێلەجێنسیای کوردیی والیدەکات، "داوای بەرزکردنەوەی بکەن بۆ زمان" (Anderson 1991:80). ئەو زمانەی بەرەنجی شانی هەزاران قەڵەم و سەدان شاعیر و نووسەرو زانای کورد، بەم ئاستە بەرزە گەیشتووە. زمانێکە کە ئەگەر کورد ئاستی هۆشیاریی سیاسیی بڵند بووایە، کوردی ئامەد ، کوردی قامیشلۆ و دهۆک دەبووایە شانازییان پێوەبکردایە. دەبووایە بەموڵکی خۆیان بزانیایەو توند دەستیان پێوەبگرتایەو بەدایەلێکتەکەی خۆیان ئەوەندەی تر بەهێزیان بکردایە. بەهێزکردن لەڕووی واتاسازیی و وشەسازییەوە نەک لەڕووی گرامەر و دارشتنەوە. نالیی و سالم و کوردیی، هەر موڵکی شارەزوور و سابڵاغ و هەولێر نین، موڵکی نیشتمانیی هەموو کوردن، هەروەک چۆن ئەحمەدی خانیی و شێخ سەعیدی پیران ...تاد موڵکی من و تۆو هەموو کوردێکن لە هەرکوێیەک بن. بەرهەمی قەڵەمەکانی ئەوانیش بەرهەمی هەمووانن ، بەرهەمی مێژووی ئەدەبیی و کولتووریی کوردن.

راستییەکی سیاسیی و دیفاکتۆیەکی کۆست کەوتوو لێرەدا هەیە، دەبێ لەبەرچاوی بگرین و مێشکمان لەئاستیدا کلۆم نەدەین، دەرفەتێکی سیاسیی و کولتووریی و مێژوویی بۆ کرمانجیی ناوەڕاست خولقاوە بۆ کرمانجیی ژووروو نەخولقاوە. ئەم دەرفەتە ناکرێ برەخسێنرێتەوە بۆ هیچ دایەلێکتێکی لۆکاڵیی تر. ژیان تیژ تێدەپەڕێ، گاڤی گەورە لەهەموو بوارێکدا دەوەشێنرێ. ئەوە ناسیۆنالیزمی تەمەڵ و داوەشاوی کوردە لەکوردستانی عێراقدا نەیتوانیوە ئەم دەرفەتە پراکتیزە و تیۆرایز بکات و بە رووکارە سیاسیی و فەرمییەکەیدا بیخاتە بواری جێبەجێکردنەوە. ئەوە ناسیۆنالیزمی داڕزیو و کۆنەپەرست و ناوچەپەرست و تایەفەچیی کوردە لەئاستی هەموو کوردستانەکاندا کە لەبەهای سیاسیی و کولتووریی زمانی ستاندەرد نەگەیشتووە و کاری لەسەر نەکردووە. لێرەدا ئەو مافە دەدرێ بەناسیۆنالیستە کوردەکانی پارچەکانی تری کوردستان، کە هەلومەرجی سەربەخۆیی و سەروکاری دەوڵەت و حکومەت بەرێوەبردنیان نەبینوە. بەڵام ئەی حکومەتە کوردییەکەی کوردستانی باشوور خۆ لاڕەشەی نەبووە لە 17 ساڵی تەمەنیدا لەچوارچێوەی جیۆگرافیا سیاسییەکەی خۆیدا ئەم هەنگاوە بگرێتە بەر.

بەشی سێیەم و کۆتایی

جووت-ستاندەردیی زمان bio standard language

ئەگەر سەرنج بدرێتە، سەرەتای هەلومەرجی ستاندەرایزبوونی زمانی نۆرویژیی Norwegian ، لەگەڵ هەلومەرجی زمانی

کوردییدا، کەم تا زۆر لێکچوونی زۆر لێکەوە نزیک هەیە. دوو سەدە لەمەوبەر، گفتوگۆیەکی زۆر توند و شەڕئامێز لەنێوان سکۆلار و نووسەرو بیریارە نۆرویژییەکاندا هەبوو، ئەم باسانە داچۆڕیبووە ناو میدیای ئەو سەردەمەوە، لە نێوان تاک تاکی هاونیشتمانییاندا کلّپەی دەکردو پارلەمان و دەسەلاتی سیاسییش پێوەی خەریک بوون, بەلام کاتێ ئەم شەڕە دەستیپێکرد، نۆرویژ (نەرویج) زمانێکی سەقامگیری هەبوو، کە سیمای زمانی دانیشیی (دانیمارکیی) پێوە بوو(Haugen 1966). بەلام ڕێک وەک کورد، دوو ستایلّی جیاواز لە زمانی نووسین، گیانی یەکزمانیی ئەو ولاتەی سڕ کردووە. لە هەنووکەدا دوو زمانی دووانەی هەیە، بۆکمالّ و نینۆرسکBokmål and Nynorsk کە هیچیان تەواو سەقامگیر نین(ibid).

سەرەڕای ئەم دابڕانە زۆرە لە نێوان ئەم دوو ستایلە جیاوازەی نووسیندا. بۆکمالّ نزیکایەتیی زۆری هەیە لەگەلّ زمانی دانیمارکییدا، بەلام نینۆرسک زمانی لادێییەو تەنها شانازیی بەوەوە دەکات، کە زمانی یاخیبوونە. پاش هەولّێکی زۆر بۆ یەکخستنەوەی ئەم دوو زمانە، هیچ ئاکامێکی ئەوتۆی نەبوو، ئەمە سەرەڕای ئەوەی بەپێی ئامارەکان، پتر له86% ی خەلّکی نۆرویژ بە بۆکمالّیی دەنووسن و مندالانیان بەم زمانە پەروەردە دەکەن، تەنها کەمتر لە 14% ی خەلّکی ئەو ولاتە نینۆرسک بەکار دەهێنن. ئەمە وێڕای ئەوەی Riksmål وەک زمانی نووسین بۆ لێک نزیکبوونەوەی بۆکمالّ و نینۆرسک هاتە ئاراوە، کەچیی هێشتا لاساریی و چەتوونیی نینۆرسک هەر ملنادات بە ئەدەبی بالاو تێکستی بەهێز و کولتووری گەشەسەندووی زمانی بۆکمالّیی. زمانی ریکسمالّ لایەنی رێزمانیی و سپێل و داڕشتنی بۆکمالّیی لەبەرچاو گرتووەو بە دایەلێکتی نینۆرسکیی بەهێزتر و پانوپۆڕتر کراوە. هەمان دەرد کە کورد پێوەی دەتلێتەوە، ناوچەیەکی بەرتەسک(بادینانی کوردستانی عێراق) لەچاو ناوچەکانی کەرکوک و سلێمانیی و هەولێردا ، ئامادە نییە مل بەڕەوایی ئەو هەموو تێکستە بدات، ئامادەنییە ددان بنێ بەزمانی ئەو هەموو کتێبەدا کە بەزمانی کوردیی لەکوردستانی باشووردا نووسراون، چونکە ئەوان سوورن لەسەر ناونانی بە سۆرانیی، کە مەغزایەکی قوولّیی ئایدۆلۆژیی و شۆڤێنیستیی لەپشتەوەیە.

جووتساندەردیی لە ئەرمینیادا، (خۆلّکردنە چاو) ەوەیە، کە ئەوسەری دیار نەبێ، لە ئەرمینیادا، یەک زمانی ئۆفیشەلّی نیشتمانیی هەیە، زمانی پەروەردەو خوێندن و دامودەزگاکانە (بەدامودەزگای سیاسییشەوە). بەلام لای کەم سێ فۆرمی جیاوازی زمان لەناو خودی زمانی ئەرمینیادا هەیە . بۆ نموونە، زمانی ئەرمەنیی کلاسیکیی" Grabar " کە زمانی سکۆلارەکانی کلّێسایە، زمانی کۆموینیتییە ئەرمەنییەکان لە ئەمێریکاو ئەوروپا و رۆژهەلاتی ناڤین، هەروەها بەشی رۆژهەلاتی ئەرمینیا(یان هەندێجار پێی دەگوترێ یەریڤانیی) کە زمانەکەیان زمانی فەرمیی دەولّەت و خوێندن و پەروەردەی کۆماری ئەرمینیا و ئەرمەنییەکانی ئێران و رووسیایە. لێرەدا جووتساندەردیی وەک مەتەلّی لێ دێت. بەتایبەت، هەموو ئەو سکۆلارو نووسەرو توێژەرەوانەی تا هەنووکە لەسەر ستاندەرایزی زمانی ئەرمەنیی نووسیویانە، مەبەستیان لە زمانی نووسینە، نەک ئاخافتن و ژیانی کۆمەلایەتیی رۆژانەی خەلّک. بەلام سەرجەمیان بە ئەلفابێتای ئەرمەنیی دەنووسرێن، بەپێچەوانەی ئەو شێرپەنجەیەی ، بەناوی سکریپتی " لاتینیی-تورکیی" لە بەشێک لە زمانی کوردیی داوە.

هەنووکە ئەگەر ئیسلامییە میانڕەو توندڕۆکانی تورکیا، توانای دەسەلات سەپاندنیان بەسەر سوپاو جەنتای junta تورکیادا هەبێ ، ئەگەر بتوانن هێجەمۆنیی خۆیان بەسەر کولتوور و مێژووی تورکیادا بسەپێننەوە، بێگومان توانای ئەوەیشیان دەبێ کە سکریپتی تورکیی-لاتینیی بگەڕێننەوە بۆ رەچەلّەکەکەی خۆی کە ئارامیی-عەرەبیی بووە. بالادەستیی کولتووری ئیسلام لە تورکیادا کەس ناتوانێ نکۆلّیی لێبکات و بەردەوامیش لە گەشەدایە. لێرەدا ئەگەر سکریپتی دەولّەتی تورکیی جارێکی تر گەڕایەوە سەر دۆخە سەرەکییەکەی خۆی، سکریپتی کرمانجیی بەستایلّە تورکیی-لاتینییەکە ، کە کۆپییکراوی بیری کەمالیزمە، چیی بەسەردا دێت. گومانی تێدا نییە دەرەتانی لێ دەبڕێ و دەبێ دوای ئەو کۆپییکردنەوەیە بکەوێتەوە، چونکە هەر لەسەرەتاوە سکریپتی لاتینیی –تورکیی کۆپییکراو و چاولێکەریی بووە، لەزیانیش زیاتر بەزمانی کوردیی و ئەجێندای سیاسیی کورد، شتێکی تری بەرهەم نەهێناوە. لەم روانگەیەوە، زۆر سەقەتییە ئەگەر بیر لە جووتساندەردیی زمان ، لەسەر بناغەی دوو سکریپتی جودا بکرێتەوە.

ئەلبانیی، زمانێکی هیندۆ-ئەورووپییە، دوو دایەلێکتی گەورەی هەیە، دایەلێکتەکان بە (Gheg and Tosk) ناسراون، سەردەمانێکی زۆر Gheg بناغەی زمانی ستاندەرد بووە، بەڵام بەهۆی ئایدۆلۆژیای کۆمۆنیزم و شەپۆلی ستالینیزمەوە، Tosk لەڕێگەی دەسەڵاتی سیاسیی تۆتالیتارییانەی ئەلبانیای سەردەمی کۆمۆنیستییەوە کرا بەبناغەی زمانی ستاندەرد. دوای هەرەسی سۆڤێت و وڵاتە تۆتالیتارییەکانی سیستەمی ستالینیی، ئەلبانیای ئازاد، یەکەمین هەڵبژاردنی ئازادی بەخۆیەوە بینی لەسەرەتای نەوەدەکانی سەدەی رابردوودا. وڵات بەڕادەیەک گۆڕا، هەموو سیما باوەکانی ستالینیزم و دیکتاتۆریی گۆڕەوشار نران، زمانی وڵات ، زمانی فەرمیی و نیشتمانییش کەوتە بەر ئەم سەرگەرمییانەوە. دەسەڵاتی سیاسیی ئەمجارە خۆی تێهەڵنەقورتاند، بەڵکوو زانکۆی بریشتینا، لەتیرانا، ساڵی 1995 کۆنفراسێکی ئەکادیمیی و زانستیی گرت، بڕیاری کۆنفراسەکەو زۆرینەی زمانەوانییەکان ئەوە بوو، کەزمانی نیشتمانیی ئەلبانیا لە چێکردن و هەڵبەستنی concoction رژێمی تۆتالیتاریی پێشوو نەبووەو نییە، بەڵکوو گەشەسەندنێکی کولتووریی دوورودرێژ بووە و تەنها بناغەکەی بە فەنۆلەجی و مۆرفۆلۆجی phonology and morphology زاراوەی Tosk رۆنراوە و زمان و سیمبۆلی نیشتمانیی و یەکێتیی نیشتمانیی ئەلبانیا دەمێنێتەوە(LLOSHI 1996). بەشداربووانی کۆنفرانس پێیان وابوو، زمان، دۆزێکی سیاسیی، کولتووریی و نیشتمانییە و دایەلێکت هەرگیز بۆ زمانی ئەدەبیی ،کولتووریی ، سیاسیی و نیشتمانیی گەشە ناکات، بۆیە پێویستە وەک سیمبۆلی نەتەوەیی، زمانی ستاندەرد دەست پێوەبگیردرێ(ibid).

سەرەڕای ساغبوونەوەی زمانی ئەلبانیی، بەشێوە سیاسیی و کولتووریی و نیشتمانییەکەی، کەچیی چەتوونگەرایی دایەلێکتی Gheg و سەبدایەلێکتەکانی ، درێژەی هەیە. بەهەمان شێوەی ئەو هەموو سەرکێشییەی سەبدایەلێکتی (بنزاراوە) بادنیانیی لەمەڕ زمانی پرێستیژی کوردییدا. زمانێک بەڕادەیەکی ئەوەندە سەیر و خێرا، لە سەروو سەد ساڵەوە گەشەی کردووە، کە جێگەی خۆیەتی هەرکەسێک خۆی بەکورد بزانێ وەک زمانی نەتەوەیی و نیشتمانیی و کولتووریی خۆی سەیری بکات. ئەوە دووکەرتبوونی کورد ناگەیەنێ، دەسەڵاتی سیاسیی لە کوردستانی باشووردا زمانی کوردیی ستاندەرایز بکات بە بڕیارێکی سیاسیی، کاتێ ئەم زمانە لەهەموو ڕوویەکەوە ستاندەرایز بووە، بەڵکوو ئەو بڕیارە سیاسییە بۆ ئەوەیە، دەسەڵاتی سیاسیی رێگە نەدات تایەفەگەریی و ناوچەگەریی بەناوی پاراستنی دایەلێکت و زمانی (کە زمان نییە و دایەلێکتە) زگماکەوە، کورد لەناو زمانەکەیەوە کەرت و پارچە بکات.

ئەگەر سەیری ئەکادیمیای کوردیی هەزارەی سێیەم لەهەولێر بکەین و بەراوردی بکەین بە رۆڵی " ئەکادیمیای زمان- language academy " ی ئیتالیا کە لەسەردەمی رێنیسانسی ئیتاڵیادا دامەزراوەو بەسەر تەواوی کولتووری ئەورووپادا کارگوزار بووە. ئەگەر خوایشیان یەک بێت، هەسارەکانیان جیاوازە. نووسەران لە شاری فلۆرێنسی ئیتاڵیا، لەساڵی 1582 دا قەناعەتیان بە شازادە کۆسیمۆ Cosimo ی یەکەم کرد، کە ئەکادیمیایەک دابمەزرێنێ بۆ جەڕاندن و بژاردن و خاوێنکردنەوەی زمانی ئیتالیی و دارشتنی فۆرمێکی تۆکمە بۆ زمانێکی ستاندەرد((Haugen 1966). بەمشێوەیە، زمانی نووسەران و ئەدیبانی فلۆرێنس ، یاخود ئەوەی بە زاراوەی توسکانیی Tuscan ناسراوە، کرا بە زمانی فەرمیی و ستاندەردی هەموو ئیتالیا(ibid). ئەوە رۆڵی نووسەران و قەڵەمی بەهێزی بیریارانی فلۆرێنس بوو، کە دەسەڵاتی سیاسییان ناچارکرد، ئەکادیمیای زمان دابمەزرێنێ و کۆتایی بە شەڕە دەنووکی دایەلێکتەکانی ئیتاڵیا بهێنێ. ئەوە کۆسیمۆی بیرتیژو دووربین بوو، کە بناغەی زمانی ئیتاڵیی لەرووی سیاسییەوە دارشت و کردی بەزمانی هەموو ئیتاڵیا. بەڕاست سەرکردایەتی سیاسیی کورد ئەوەندە حیکمەت و کارێزمایی تێدایە، واز لە تایەفەگەریی و ناوچەگەریی بهێنێ و زمانی کوردیی ، زمانی

کەرکوک و هەولێرو سلێمانیی لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا ساغبکاتەوەو بەیەکجاریی دەستبەرداریی گێچەڵی لەهجەیی پانبادینانیی بێت.

ئەگەر زمانی ستاندەردی کوردیی لەهەرێمی کوردستاندا، لەلایەن دەسەڵاتی سیاسییەوە و لەڕووی سیاسییەوە وەک زمانی فەرمیی دامودەزگاو حکومیی و پەروەردەییەکان ساغنەکرێتەوە، ئەوە پرۆژەی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیی، دەبێتە خەونێک و هەرگیز نایاتە دی. یەکێک لەو نموونە زیندووانەی لە دنیای مۆدێرنی ئەمڕۆدا هەیە، زمانی یەکگرتووی نەرویژییە کە پاش هەوڵێکی زۆر بۆ نزیککردنەوەی بۆکماڵیی و نینۆرسکیی لەیەکتر و تواندنەوەیان لە پرۆژەی زمانێکی ستاندەردی نیشتمانیی یەکگرتوودا کە پێیان دەگوت Samnorsk بەتەواویی هەرەسی هێناو لەساڵی 2002 ەوە ئەو هەموو تەقەلایانەیان بەبادا چوو. بەڵام ئەگەر لە کوردستانی عێراقدا زمانی کوردیی بەفەرمیی نەناسێنرێ و لای کەم شێوازی نووسین و بناغەی گرامەرەکەی دیاریی نەکرێ، ئەوە چارەنووسی زمانی کوردیی لەنێو راکێش راکێشێ دایەلێکتەکاندا، هەرگیز یەکلانابێتەوە و دەستوپەنجەی ئەو زمانە یەکگرتووە پڕ لە ئەندێشەو فانتەسییە هەرگیز گۆ ناکات. ئەم نووسینە بڕوای وایە، ئەگەر نەک هەرجووتستاندەردیی، بەڵکوو دایگڵۆسیای زمانی کوردییش بەمشێوەیە درێژە بکێشێ، ئەوە ئەم زمانە کوردییە پرێستیژەی پێی دەنووسین، لە زمانی فارسییەوە نزیکتر دەبێ، وەک لەو کرمانجییەی بەسکریپتی لاتینیی- تورکیی دەنووسرێ. بە پێچەوانەشەوە ئەو کاتە کرمانجیی ژووروو لە تورکییەوە نزیکتر دەبێ وەک لەوەی لەزمانی کوردییەوە نزیکایەتیی هەبێ.

گەورەترین کێشەی نێوەندی رۆشنبیریی کوردیی، فوولەخۆکردن و خۆبەزلزانینە. ئەوانەی ئارگیومێنتی ئەوە دەکەن گوایە دەبێ لەرووی سیاسیی و مرۆییەوە، مافەکانیان پارێزراو بێت و رێگەیان پێ بدرێت بەدایەلێکتی خۆیان بخوێنن، هەرگیز لەوە تێناگەن، یان نایانەوێ لەوە بگەن، بۆ نەتەوەو چەمکی نیشتمانیی، زمان گرنگە و دایەلێکتەکان هیچ پیرۆزییەکان نییە. ئەوان مافی کولتووریی و یاسایی و سیاسیی دایەلێکتەکەیان، لەگەڵ خودی کارێکتەرەرکانی زماندا تێکەڵ دەکەن. لەکوردستانی عێراقدا دەبێ یەک زمانی فەرمیی نووسین هەبێ. ئەگەر ئەو مافە سیاسیی و ئایدۆلۆژییە بۆ بادینانیی دابین بکرێ، هۆی چییە بۆ هەورامانیی { گۆرانیی کۆن} و لووڕییەکان دابین ناکرێ؟. ئەگەر بەقوربانییدان بێت، لووڕییەکان و گەرمیانییەکانی خواروو زۆررترین قوربانییان داوە، ئەگەر بەژمارەو زۆروبۆریی بن، لە ئاخێوەرانی بادینانییەکان زۆرترن، ئەم تەقدیسکردنەی بادینانیی جیاکاریی و هەڵاواردنێکی ئاشکرای سیاسیی لەپشتەوەیە. عەقڵییەتێکی کۆنی بەگزادەیی و عەشیرەتیی لەپشتەوەیە، کوردستان وێران بێت، زمانی نووسینی با هەرگیز نەبێ، مەسەلەیەک نییە، بەس دایەلێکتی ناوچەی بادینان وەی نەبینێ.

سەرەنجام، ئەگەر ئەو بادینانیانەی هەنووکە دژایەتی زمانی پرێستیژ و ستاندەردی کوردیی دەکەن، لە نەتەوەو ئێسنیکێکی جودا بوونایەو کورد نەبوونایە، ئەوە باسێکی تر بوو، ئەوسا لەگەڵ فیشماندا دەمانگووت" توندوتیژیی و شەڕەچەقەی ئێسنۆزمانەوانیی هەرگیز کۆتایی پێنایەت"(Fishman,1999, 453). بەڵام بەدبەختییەکە لێرەدایە، کاتێ دێتە سەر کوردبوون، پێمان دەڵێن، ئێمە تاقم و تفەنگی زۆرترمان بەستووە، ئێمە ئایکۆنی بەرخۆدان بووینە، ئێمە رمی شۆڕش بووینە، ئێمە خاوەنی شۆڕش و ڕاپەڕین و قوربانیی و بەرگریی و ....تاد بووینە، بەڵام خۆشبەختانە ناتوانن بڵێن خاوەنی تێکستی مەزنن لەچاو زمانی پرێستیژی کوردییدا. کاتێکیش دێتە سەر ئەوەی پێیان دەڵێن گەلۆ خوشک و براییینە، ئێمە هەموومان هەر کوردین، تەنها زاراوەکانمان جیاوازە، ئێ دەفەرموو ئەو زمانەی کورد بەزمانی فەرمیی و ئیداریی و پەروەردە بناسێنە، دەڵێ نەخێر، نەبووەو نابێ، بنزاراوەکەی خۆم، بە قوربانی هیچ شتێک ناکەم. لەم هەلومەرج و دۆخە پڕ لە مێنتاڵ ناساغییەدا، مرۆڤ تووشی واق- وڕمان دەبێ و روو لە هەرچی دۆکترین و خواو ئاسمان و ئایین هەیە دەیکات و دەڵێ ، بەناشوکریی ناڵێم بۆ کورد بووم! و ئێسنیکێکی تر نەبووم.

دۆکترینی جووتستاندەردیی، بەئەندازەی سەرەڕۆیی و تاکڕۆیی ئەو کۆنسێپتە زیان لە کورد و زمانەکەی دەدات، کە سکریپتی کۆپییکراوی(تورکیی-لاتینیی) ان بەسەر کوردستانی باکووردا تێپەڕاند. زمانی کوردیی ئەگەر هەنگاو بەرەو ئەندێشەو ئەفسانەی جووتساندەردیی بنێ، بەتەواویی لێک دادەبڕێ و دەبێ بە دوو زمانی سەربەخۆ و تا دێتیش زێتر لێک

دوور دەکەونەوە، بەتایبەت کە سکریپتی نووسینەکانیان جودایە، مەودای دوورکەوتنەوەکە فراوانتر دەبێ. بەپێچەوانەوە ساغکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردیی لەکوردستانی باشووردا، لەناو دایگلۆسیا و هەرێزی دایەلێکتەکاندا، چاکترین و سەقامگیرترین هەنگاوی سیاسیی و کولتووریی و زمانەوانییە بۆ ئەوەی نەتەوەی کورد، چ لەکوردستانی باشووردا لە ناو بۆتەی سیمبۆلیزمی زماندا یەکبخات و چ ئەوەی رایەڵێکی بەهێزی پێکەوەبەستنی کوردەکانی تری پارچەکانی تری کوردستان و دایسپۆراشە لە ناو ئایدێنتیتی زمانێکی پرێستیژ و ستاندەردا.

References:

1. Bauman, Z 1991 *Modernity and Ambivalence*, London: Polity Press
2. Blommaert J (ed) 1999, *Language ideological Debates*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
3. Bourdieu. P, 1990*, the logic of practice*, Stanford University Press.
4. Bourdieu. P, *1991, Language and symbolic power*, Cambridge: Polity Press
5. Caviedes. A, 2003, The Role of Language in Nation-Building within the European Union, *Dialectical Anthropology* 27: 249–268, *Kluwer Academic ,Netherlands*
6. Chomsky. N, 1979 *Language and responsibility*, London: Harvester.
7. Coulmas . E, 1991, “European Integration and the Idea of the National Language*,” in ALanguage Policy for the European Community: Prospects and Quandaries*, ed. (New York: Mouton de Gruyter)
8. Duranti. A,1997 *Linguistic Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press.
9. Faulks. K, 2000, *Citizenship*, London and New York: Routledge.
10. Freeland. J and Patrick,. D, 2004, *Language Rights and Language Survival*, in , Freeland. J and Patrick,. D (eds), 2004 Language Rights and Language Survival, UK and MA, St Jerome .
11. Gellner. E, 1994 “On Nationalism,” in *Nationalism*, eds. Anthony Smith and John Hutchinson (NY: Oxford University Press).
12. Haugen. E, 1966*, Language Conflict and Language Planning, the Case of Modern Norwegian*, Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press.
13. Hegel, G.W.F *1956 the philosophy of history*, New York: Dover Publication.
14. LLOSHI. X, (1996): *Albanian: The Rise of a Language to a National Standard.* In: Sprache und politik: Die Balkansprachen in Vergangenheit und Gegenwart. München
15. May. S, 2001, *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*, London: Longman.
16. May. S,2004, *Rethinking Linguistics Human Rights, Answering Questions of Identity, Essentialism and Mobility*, in , Freeland. J and Patrick,. D (eds), 2004 Language Rights and Language Survival, UK and MA, St Jerome .
17. Mühlhäusler.P, 2003, Language Endangerment and Language Revival*, Journal of Sociolinguistics* 7(2):232-245.
18. Walters. K, 1996, *Diglossia, linguistic variation, and language change in Arabic*. In. M. Eid (Ed.), *Perspectives on Arabic linguistics VIII*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins
19. Webber. M. 1962 *Basic concept in sociology*, Owen.
20. Weinstein, B. 1983, *The Civic Tongue: Political Consequences of Language Choices* , New York: Longman.